

Originaltittel: L'urinal à travers les siècles

The urinal through centuries

Written by: Jean Pierre MARTIN
Oversatt av: Ina M. Brentebraaten

Urinalet er et objekt som geriatricere til daglig er i kontakt med, uten å nødvendigvis vite om dens lange historie og utvikling. Vi vil med denne artikkelen forsøke å fylle dette «gapet».

I forhistorisk tid og middelalderen, gikk folk på toalettet i naturen. Rembrandts gravure-trykk med tittelen "La Pisseuse" er den perfekte illustrasjon på nettopp dette. Å late vannet i naturen fortsatte man med helt frem til det nittende århundre. Deretter skjedde en helt nødvendig utvikling av både den individuelle og kollektive hygienen som fikk en til å tenke ut nye tekniske muligheter for å samle urin, i hvert fall blant de velstående.

Hvis urinerer var noe som ble tatt for gitt for normale personer gjennom historien, var det faktisk ikke det samme tilfellet for de som var midlertidig sengeliggende, eller sengeliggende. Urinalet er en av de hygieniske løsningene som er utviklet for å begrense ulempene ved liggende vannlating, og dens bruk fortsetter den dag i dag.

GRUNNLEGGENDE UTTRYKK

Begreper som har blitt brukt gjennom tidene for å beskrive urinal, overlapper ofte med de som betegner nattpotter. Bare beskrivelsen av denne potten, som er nevnt i gamle tekster, gjør det mulig å vite hva det var forfatteren siktet til. Vi finner ulike ord for å beskrive potte, slik som^{1,2}:

- Kammerpotte: en kuleformet beholder kjent fra Cisterna i antikken.
- Urinatorium: Fra antikkens Roma.
- Ourétris: Fra antikkens Hellas.
- Pissotier, Pichepot, Urinal: Fra middelalderen.
- Potte til å tisse i: midlertidig erstattet i det sekstende århundre.
- Kuttrolf: slags sprinkler av tysk opprinnelse, veldig populært i det syttende og attende århundre, og som synes å ha blitt brukt som et urinal.

- Bourdaloue: en berømt rekke vaser fra det attende århundre, der urinoppsamleren hadde oval form. Ble ofte forvekslet med... et sausenebb. De ble diskret brukt av damene under de endeløse taler av Louis Bourdaloue - som er opphavet til navnet på vasene.

DEFINISJON

Formen på urinalene ble lite endret etter Citerna sin oppfinnelse. For å enkelt beskrive formen og funksjonen på disse gjenstandene siteres her et utdrag fra en bok av det tolvte århundre:

Om formen: «... kolben på den er omtrent som en flaske, hvor den har i hovedsak funksjon fra én side, og den lar seg ikke forlenge hverken på den ene eller andre siden. Akkurat som en flaske [...]. Formen på disse vasene er forskjellig avhengig av kjønn: den til menn har en vinklet hals for å kunne plassere stangen, og en flat til henne slik at hun kan ligge stille ved tilfelle av urininkontinens. På toppen av kvinnenens beholder er den en åpning som blir gradvis større for å kunne passe til kvinnens deler, men den sistnevnte er mye mindre praktisk enn den til menn. Den tilrettelegger ikke, og er mindre brukervennlig. Noe som gjør at man heller foretrekker en flat potte». Funksjonen til vasen er å kunne samle urin fra sengeliggende og syke pasienter som ikke klarer å håndtere dette på normalt sett.

HISTORIE

Dersom kammerpottes er kjent fra Citerna og antikken, er det usikkert når urinalet ble oppfunnet. Det virker som det første utkastet ble inspirert av "matula"; en beholder for urinanalyse. Den tidligste beskrivelsen er nevnt av Johan J. Mattelaer⁴ og tilskrives Ismael el Guriani (tolvte århundre): «Urin må samles i en stor flaske, som er transparent og ren, og formet som en blære. Formen på beholderen bør være lik formen på blæren for å sikre at urinen beholder sitt naturlige utseende.» Videre, om vi går ut av den strenge rammen om kun hygienisk bruk av urinal, så har man også en matula som ble brukt til diagnostiske formål. Denne matulaen ble forbedret i det sekstende århundre, med graderinger som delte den inn i tre overlappende deler. Slik kunne man studere de

ulike bestanddelene av urinen (sediment på bunnen, midten, topp supernatant), og den ble brukt av leger helt til det attende århundre⁵.

Opprinnelsen til selve urinalet - som et hygienisk objekt - stammer trolig fra middelalderen, og man finner flere beskrivelser av den i tekster⁶, slik som: «...Han studerte for å få plass til alt ved vannlating hos de syke, som bønnfalt ham om å komme til unnsetning. Han beordret dem pissotier eller urinal [...], i alt fra kobber, tinn (note 1) og andre materialer, selv glass». Kuttrolf eller sprinkler, av tysk opprinnelse, var veldig populært i det sekstende og syttende århundre, og ser ut til å ha vært brukt som urinal (foto 1).

Foto 1: Kuttrolf (kilde: <http://www.jugendheimersbach.de>). Ved bruk rant væsken på en kompleks og forsiktig måte langs halsen og ned i selve kolben. De ble benyttet til å oppbevare verdifull væske (parfyme, alkohol etc.), men ble også benyttet som urinal.

Note:

Tinnlegering forbindes med kobber eller messing, og deler av de Celtice og Galliske myntene er laget av tinn.

Med sin spesielle form; en kuleformet vase med 3 til 5 sammenvevde rør, som var koblet til en svakt hellende beholder, var tanken at den skulle redusere støy fra rennende urin (som var drypp) når man brukte den offentlig. Spesielt under lange messer. Kuttrolf ble brukt av tyskerne på samme måte som Bourdaloue ble brukt av franskmennene.

Urinal, som en hygienisk gjenstand laget for komfort, fant sin nytteverdi i små, oppvarmede bosteder i middelalderen og renessansen: «...det er mye mer praktisk enn en kammerpotte, fordi du kan late vannet mens du ligger i sengen, og uten å se hans kropp. Og urinal med en mindre åpning enn den vanlige potte, som understøttes der, avgir ikke like store mengder eller lukt.» Temperaturen av urinal var også viktig: «Det er en nødvendig forholdsregel når det brukes om vinteren, at det ikke brukes kaldt mellom lårene på pasienter, særlig de med inflammasjonssykdommer, utslett, etc. Det er da nødvendig å varme den ved peisen eller, enda bedre; omgi den med en varm klut».

Urinal var ikke et utelukkende mannlig tilbehør, også kvinner hadde det: «Leonor, kjøkkenpiken som hadde hans rom over døren, måtte tisse og måtte gjøre på et punkt-urinal, og for å klare det brukte hun et slags medisinglass med bred kløft...»⁷

PRODUKSJON AV URINAL

Urinalene i Renessansen ble vanligvis laget av metall, messing, tinn, fajanse eller porselen⁸. På slutten av syttenhundretallet, var urinal også noen ganger lær: «når den er laget av messing, var prisen førti floriner. De selger den i Caen på le Sieur Michon, og den fra M. de Lorme var av skinn. Kokt og enkel å betjene, og med et kaldt punkt. Jeg har også en i stoff.» Skinn, gummi og tinn, syntes å holde på lukten: «Disse vasene må være i fajanse eller porselen, slik at de kan bli vasket i kokende vann. Skinn, lær eller klede får en vedvarende ubehagelig lukt av urin som er svært ubehagelig for de som er syke og deres pleiere.»³

Uringlass var fordelaktig for legene, og akkurat som med matula, la de til rette for urinalyse: «... for en doktor er det er supert å kunne gjøre analyser av urinen mens den er i urinalet, uten å

måtte røre den på siden av en kammerpotte. Etter urinen hadde lagt seg så vi kvaliteten i urinalet, og du kan observere den flere ganger for å sikre deg den beste vurderingen av urinen.»

På midten av nittenhundretallet ble materialene som ble brukt endret til keramikk (foto 2), fajanse, porselen, glasert keramikk, metall, herdet lær eller glass¹.

Foto 2: Urinal i keramikk, laget i Bordeaux av Vieillards produsent i det tjuende århundre. Eies av forfatteren; Jean Pierre Martin.

De blåste glassurinalene hadde merker (ofte skarpe!) etter Pontil røret (lang metallstang som brukes til å manipulere massen av glass eller holde fast en glassbrikke som skal festes til hoveddelen), og er gjenkjennelig ved tilstedeværelsen av luftbobler i glasset, hvor formen kan være ujevn eller grov (bilde 3).

Foto 3: Urinal fra det attende århundre i blåst glass. Håndlaget og grov. Eies av forfatteren; Jean Pierre Martin

Urinoppsamlere gjennom tidene

På slutten av nittenhundretallet, og begynnelsen av det tjuende århundre, ble produksjonen industrialisert og man kunne anskaffe glass-urinaler i perfekte symmetriske figurer (som en blåst glass-form) (bilde 4 og 5), men den måtte gradvis vike for formet gummi og støpt plast. Eller "opprinnelige" kreasjoner (som ikke nødvendigvis var funksjonelle!) som minner om kinesiske urinal fra attenhundretallet (foto 6).

Foto 4: Urinal for menn som stammer fra tidlig tjuende århundre. Industrielt produsert, med granulert beholder. Eies av forfatteren; Jean Pierre Martin.

Foto 5: Urinal for kvinner, fra begynnelsen av det tjuende århundre. Industrielt produsert. Eies av forfatteren; Jean Pierre Martin.

Foto 6: Urinal laget i porselen, med kinenisk motiv. Fra det tjuende århundre. Eies av forfatteren; Jean Pierre Martin.

Foto 7: Sjeldent urinal i sink. Antagelig laget for eget bruk eller til et familiemedlem. Fra det tjuende århundre. Eies av forfatteren; Jean Pierre Martin.

På bilde over presenteres en kopi i sink av de sjeldne (foto 7). Den er trolig laget av en enkeltperson til enten personlige- eller familieformål (man kan forestille seg at det er en læsesmed, rørlegger eller taktekker, og at dette urinalet ble laget for sin aldrende far eller at han ble sengeliggende?). Studiet av medisinsk utstyr fra slutten av det nittende og tidlig tjuende århundre viser en stor utvidelse i modeller, både til bruk på dag og natt, i lær eller gummi. Det ble også laget en mer praktisk variant for begge kjønn, som man kunne ha i lommen.

Figur 1: Utdrag fra Drapier sine brev (Paris, 1937), med ulike modeller av urinal. Inkludert Dr. Duchastelet sitt

urinal for grusoppsamling. Eies av forfatteren; Jean Pierre Martin.

Interessant, og lite kjent, er urinalet Dr. Duchastelet designet for postoperativ behandling av pasientene hadde blitt operert for lithiasis (gallesteinsykdom). Etter fragmentering av steiner, måtte sengeliggende pasienter urinere i en urinal med en pære-formet tank, hvor stenene, gjennom tyngdekraft, kom ut og ble samlet (figur 1).

KONKLUSJON

Denne "vakre gjenstanden" som urinal er har endret seg lite siden middelalderen, som sannsynligvis er datoen for dens oppfinnelse. Mens den er praktisk nok for menn, er den fortsatt svært problematisk å bruke for kvinner. Det gjenstår fortsatt en del justeringer for å gjøre den fullgod, eller at noen finner opp nye urinal. Kanskje gerontologene vil ta utfordringen? ■

REFERANSER

1. Dictionnaire de médecine usuelle à l'usage des gens du monde. Ed. Didier, Paris, 1849.
2. Mathieu F. Le Bourdaloue sans tous ses états. Prognès en Urologie. 1996; 6:623-628.
3. Dictionnaire des sciences médicales par une société de médecins et de chirurgiens. Ed. Pankoucke, Paris 1821.
4. Mattelaer J.J. Some historical aspects of urinels and urine receptacles. World J Urol- 1999 ; 17:145-150.
5. Mattelaer J.J. The history of uroscopy in Europe. Hist Urol Eur. 1999 ; 6:27-56.
6. De Saint-Martin M. Moyens faciles et éprouvés dont Monsieur de Lorme, premier medecin et ordinaire de trois de nos Rois, et Ambassadeur à Clèves pour le Duc de Nevers, s'est servi pour vivre près de cent ans. Caen, 1683.
7. Sorel C. Le berger, extravagant. Paris, 1627.
8. Bulletin de la Société des Sciences, Lettres et Arts de Pau. Pau, 11e série, Tome 18, 1889.

Internettkonflikt. Forfatterne fant ingen konflikter på internett med denne oppføringen av artikkel eller referanser.